

МОВИ Й ЛІТЕРАТУРИ СВІТУ

Випуск 1

2022

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет

МОВИ Й ЛІТЕРАТУРИ СВІТУ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Збірник засновано 2022 року

Випуск 1

Кривий Ріг
2022

УДК [81+821.09](082)

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол № 7 від 10 лютого 2022 р.)

Рецензенти:

Горболіс Л. М., доктор філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Варданян М. В., доктор філологічних наук, доцент, декан факультету іноземних мов Криворізького державного педагогічного університету.

Грищенко І. В., доктор філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки Інституту біології та медицини Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У збірнику порушено актуальні проблеми сучасної філології. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних лінгвістичних і літературознавчих явищ. Представлено важливі аспекти викладання мов і літератур світу в закладах вищої освіти.

Для науковців-філологів і вчителів-словесників навчальних закладів різних типів.

© Автори статей, 2022

Редакційна колегія

Головний редактор: **Ковпик С.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (Кривий Ріг, Україна)

Заступник головного редактора: **Словська Ю.**, кандидат філологічних наук, Криворізький державний педагогічний університет (Кривий Ріг, Україна)

Члени редакційної колегії:

Дмитренко В., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (Кривий Ріг, Україна)

Луценко Л., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет (Кривий Ріг, Україна)

Мішеніна Т., доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (Кривий Ріг, Україна)

Тупахіна О., доктор філологічних наук, доцент, Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Крижановська О., доктор філологічних наук, доцент, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (Старобільськ, Україна)

Якубовська-Кравчик К., ад'юнкт, кандидат наук, в.о. завідувача кафедри україністики, Варшавський університет (Варшава, Польща)

Адреса редакції:

Криворізький державний педагогічний університет

50086 Кривий Ріг, просп. Гагаріна, 54.

Тел.: +38 (056) 470-13-34. +38 (067) 954-00-84

E-mail: kdpu@kdpu.edu.ua kovpiks@ukr.net

<https://journal.kdpu.edu.ua/>

Ministry of Science and Education of Ukraine
Kryvyi Rih State Pedagogical University

WORLD LANGUAGES AND LITERATURES

ACADEMIC PERIODICAL

Founded in 2022

Issue 1

Kryvyi Rih
2022

FOUNDER AND PUBLISHER
KRYVYI RIH STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Recommended for publishing by the Academic Council
of Kryvyi Rih State Pedagogical University
(report № 7 February, 10, 2022)

Reviewers:

Horbolis L. M., Doctor of Philological Sciences,
Professor of the Department of the Ukrainian Language and Literature
of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko.

Vardanian M. V., Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Foreign Languages
of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Gryshchenko I. V., Doctor of Philological Sciences, Associate Professor
of Language Training Department, Institute of Biology and Medicine,
Tapas Shevchenko National University of Kyiv.

This collection of papers focuses on current issues of modern philology considering traditional and non-traditional approaches to various language and literature phenomena.

In addition, it covers important aspects of teaching world languages and literatures in higher education institutions.

Its issues will be of great interest for philologists, linguists, language and literature teachers of different educational establishments.

© Authors of articles, 2022

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief **Kovpik S.**, Doctor of Philological Sciences, Professor,
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief **Yelovska Yu.**, Candidate of Philological Sciences, Senior
Lecturer, Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Ukraine)

Members of the editorial board:

Dmytrenko V., Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Ukraine)

Lutsenko L., Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Ukraine)

Mishenina T., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Ukraine)

Tupahina O., Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

Kryzhanovska O., Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Starobilsk, Ukraine)

Yakubovska-Kravchyk K., Adjunct Professor, Candidate of Philological
Sciences, Deputy Head of the Department of Ukrainian Studies,
University of Warsaw (Warsaw, Poland)

Editorial office address:

Kryvyi Rih State Pedagogical University
Gagarin av., 54, Kryvyi Rih, 50086, Ukraine
Tel.: +38 (056) 470-13-34. +38 (067) 954-00-84
E-mail: kdpu@kdpu.edu.ua kovpiks@ukr.net
<https://journal.kdpu.edu.ua/>

Зміст

Колоїз Ж.

ХАРИЄНТИЗМ У СИСТЕМІ СТИЛІСТИЧНИХ РЕСУРСІВ:
ТРОП ЧИ СТИЛІСТИЧНА ФІГУРА?..... 13

Прадід Ю.

ТИПОЛОГІЯ ПРИЗВИЩ ЖИТЕЛІВ С. ЛИБОХОРА
СТРИЙСЬКОГО РАЙОНУ НА ЛЬВІВЩИНІ..... 28

Василенко І.

ХУДОЖНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ЖАНРУ KÜNSTLERROMAN
(NOVEL ABOUT AN ARTIST) В ІРЛАНДСЬКІЙ МОДЕРНІЙ
ЛІТЕРАТУРІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДІОСТИЛЮ АВТОРА
В ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НА МАТЕРІАЛІ
РОМАНУ ДЖ. ДЖОЙСА «ПОРТРЕТ МИТЦЯ ЗАМОЛОДУ»
(«A PORTRAIT OF THE ARTIST AS A YOUNG MAN»)..... 46

Ковпик С.

СПЕЦИФІКА АВТОРСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ
ПОСТАТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В РОМАНІ М. ЛАЮКА
«ЗАЛІЗНА ВОДА» 65

Масайова В.

ЛЕКСИЧНИЙ ЕКСГІБІЦІОНІЗМ У РОМАНАХ
Д. МІТАНИ «У ПОШУКАХ ВТРАЧЕНОГО АВТОРА»
ТА Ю. АНДРУХОВИЧА «МОСКОВІАДА»..... 82

Онiкiєнко І.

КОНЦЕПЦІЯ МИСТЕЦТВА В ГЕРМЕТИЧНІЙ ЛІРИЦІ
В. СВДІЗІНСЬКОГО ТА В. СТУСА..... 94

Сухарева С.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЕЛЕМЕНТИ ТВОРУ «ПАН ТАДЕУШ»
А. МІЦКЕВИЧА ТА ЇХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В ПЕРЕКЛАДІ
М. РИЛЬСЬКОГО..... 112

Юрчук О., Чаплінська О.

«НА ЗЕМЛІ, ОТРУЄНІЙ БОЙОВОЮ ХІМІЄЮ, КОЖЕН
ВОЮЄ ЗА СЕБЕ, УСІ – ПРОТИ КОЖНОГО». УКРАЇНА
VERSUS РОСІЯ В РОМАНІ АНДРІЯ ЦАПЛІЄНКА «СТІНА» **127**

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ . . **139**

Contents

Koloiz Zh.

CHARIENTISMOS AT THE SYSTEM OF STYLISTIC
RESOURCES: IS IT TROPE OR STYLISTIC FIGURES
OF SPEECH? 13

Pradid Yu.

TYPOLOGY OF SURNAMES OF RESIDENTS OF
LYBOKHORA (VILLAGE IN STRYISKIY DISTRICT,
LVIV REGION) 28

Vasylenko I.

THE ARTISTIC POTENTIAL OF THE KÜNSTLERROMAN
GENRE (A NOVEL ABOUT AN ARTIST) IN
IRISH MODERN LITERATURE AND THE
TRANSFORMATION OF THE AUTHOR'S
IDEOLOGICAL STYLE TRANSLATED INTO
UKRAINIAN BASED ON J. JOYCE'S "PORTRAIT
OF AN ARTIST AS A YOUNG MAN" 46

Kovpik S.

THE SPECIFICITY OF THE AUTHOR STRATEGY IN
PRESENTING THE FIGURE OF LESIA UKRAINKA IN
THE NOVEL "IRON WATER" BY M. LAIUK 65

Massayova V.

LEXICAL EXHIBITIONISM IN D. MITANA'S
NOVEL "SEARCHING FOR A LOST AUTHOR"
AND J. ANDRUKHOVYCH'S NOVEL "MOSCOWIADE" 82

Onikienko I.

THE CONCEPT OF ART IN THE HERMETIC LYRICS
OF V. SVIDZINSKY AND V. STUS 94

Sukhareva S.

THE CULTUROLOGICAL ELEMENTS OF
A. MICKIEWICZ'S POEM "PAN TADEUSZ" AND THEIR
INTERPRETATION TRANSLATED BY M. RYLSKYI . . . 112

Yurchuk O., Chaplinska O.

"ON EARTH POISONED BY COMBAT CHEMICALS,
EVERYONE IS FIGHTING FOR HIMSELF, EVERYONE
IS AGAINST EVERYONE". UKRAINE VERSUS RUSSIA
IN ANDRII TSAPLIENKO'S NOVEL "THE WALL" . . . 127

JOURNAL EDITORIAL POLICY 139

«НА ЗЕМЛІ, ОТРУЄНІЙ БОЙОВОЮ ХІМІЄЮ, КОЖЕН ВОЮЄ ЗА СЕБЕ, УСІ — ПРОТИ КОЖНОГО». УКРАЇНА VERSUS РОСІЯ В РОМАНІ АНДРІЯ ЦАПЛІЄНКА «СТІНА»

Олена Юрчук, Оксана Чаплінська

Юрчук О. О., Чаплінська О. В. «На землі, отруєній бойовою хімією, кожен воює за себе, усі — проти кожного». Україна versus Росія в романі Андрія Цаплієнка «Стіна».

У статті проаналізовано специфіку моделювання постапокаліптичних суспільств — українського та російського, що з'являються на геополітичній європейській мапі після закінчення сучасної російсько-української війни на Сході. Автор робить футурологічне припущення про перемогу України й появу Стіни, яка роз'єднає цивілізований (у цьому контексті й український) світ та азійський (російський). У романі «Стіна» Україна майбутнього мислиться як Ельдорадо, водночас простір Ростова, Таганрога чи Московії позначений метафорою «спаленої землі».

Ключові слова: альтернативна історія, перспективна історія, антиутопія, утопія, постапокаліптичне суспільство, метафора «спаленої землі», українське Ельдорадо.

Yurchuk O. O., Chaplinska O. W. “On Earth poisoned by combat chemicals, everyone is fighting for himself, everyone is against everyone”. Ukraine versus Russia in Andrii Tsaplienko’s novel “The Wall”.

Contemporary Ukrainian literature can meet most of the readers’ demands because genres that used to have a marginal status are becoming a productive component of the national speech art. Political fiction and alternative history belong to such genres. In the proposed study we will focus on the peculiarities of modeling post-apocalyptic societies — Ukrainian and Russian ones that appear on the geopolitical European map as a result of the Russian-Ukrainian war of the XXI century in the novel “Wall” by A. Tsaplienko.

The novel is characterized by a supra-genre nature combining features of alternative history (it is a historical prediction, not an alternative to the past), anti-utopia, utopia, espionage and detective novels. Within the text, the category of “reality” appeals not to the past or the history itself but to the present, so the “key fact” starting the bifurcation process is absent and requires artistic fiction. A. Tsaplienko introduces two key events. The war ended leading to the emergence of two post-apocalyptic societies — Ukrainian and Russian ones.

The first part of the work deals with the territory of the Wild Field from Rostov to Tahanroh. Let us note that the discourse of the “Wild Field”

is quite vividly represented in Russian historiography. For the Russian historian, this is the territory of steppe peoples or "predatory hordes". In this respect, Russia is understood as a European space. In A. Tsapljenko's novel "The Wall", the territory of Russia becomes the toxic land of the Wild Field, and the Russians become the Horde. The second part focuses on the city behind the Wall. The author models Ukrainian Eldorado as a space of civilization ("Every day in this country was really good"). So, post-apocalyptic societies emerging after the war are endowed with the following attributes: paradise (Ukraine) and "scorched land" (Russia). It manifests the antagonistic binomial "civilization — the wild world".

Key words: *alternative history, perspective history, anti-utopia, utopia, post-apocalyptic society, "scorched land" metaphor, Ukrainian Eldorado.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Сучасна українська література може задовольнити більшість запитів читача, адже жанри, що донедавна мали маргінальний статус (sic! переважно розважального характеру), стають продуктивною складовою вітчизняного мистецтва слова. Серед таких жанрів і політична фантастика або альтернативна історія, «батьком» якої в українській літературі став В. Кожелянко, написавши роман «Дефіляда в Москві», — альтернативну версію завершення Другої світової війни перемогою німецьких та українських військ над Росією й парадом союзників на Красній площі в Москві. Сьогодні чільне місце серед авторів, які працюють у межах цього жанру, належить О. Ірванцю («Харків 1938»), Я. Мельнику («Маша, або Постфашизм»), Н. Сняданко («Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма»), Г. Тарасюк («Цінь Хуань Гонь»), А. Цапленку («Стіна»), О. Шинкаренку («Кагарлик»), Ю. Щербаку («Час смертохристів. Міражі 2077 року», «Час великої гри. Фантоми 2079 року») та іншим. Саме пошвавлення інтересу до альтернативної історії, що реалізується в різноманітних жанрових варіаціях від антиутопії до альтернативної біографії, зумовлює актуальність пропонованого дослідження. Зосередимо увагу на романі А. Цапленка «Стіна», у якому автор вибудовує моделі українського та російського суспільств, що стають результатом російсько-української війни ХХІ століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Світова гуманітаристика другої половини ХХ століття позначена міждисциплінарними впливами, що дають змогу вийти за межі того чи того наукового дискурсу. Зокрема, від 50-х років ХХ століття йдеться про взаємодію історії та художньої літератури, наслідком якої стало розуміння оповідної природи пізнання історичних процесів та явищ. У цьому контексті вагомими є праці істориків і літературознавців. Наприклад, про наративність історії веде мову Ф. Р. Анкерсміт у праці

«Історія і тропологія: зліт і падіння метафори». Голландський філософ та історик указує на потребу розрізнення історичного дослідження (факти) й історичного письма (інтерпретація): «Результати історичного дослідження виражені в одиничних твердженнях; нарративні інтерпретації — в серії тверджень» [1, с. 118].

Британська літературознавиця Л. Хатчеон уводить поняття «історіографічна метапроза», що спрямоване на осмислення форм і змісту часу (історії) [8]. Продовження ідеї дослідниці мають у працях Е. Весселінг («Writing History as a Prophet: Postmodernist innovations of the historical novel»), К. Хеллексон («The Alternative History: Refiguring Historical Time»), П. Олкона («Alternative History»). Своє бачення щодо взаємодії історії та художньої літератури, альтернативної історії як жанру сформовано і в українському літературознавстві. До прикладу, Г. Колесник у дисертаційному дослідженні «Модифікації історико-біографічного жанру у творчості Пітера Акройда» розширює категоріальну парадигму, одночасно послугуючись поняттями «альтернативна історія» та «змінена історія» [2].

Творчість А. Цаплієнка наразі лише входить у сучасний український літературознавчий дискурс. С. Філоненко в рецензії «Стіна і рів з крокодилами» щодо роману «Стіна» зауважує: «... Андрій Цаплієнко, відштовхнувшись від традиційної літературно-кінематографічної моделі, зумів наповнити її актуальним змістом, до краю загостривши істотні для українців питання» [3].

Мета й завдання дослідження. У пропонованому дослідженні зосередимо увагу на специфіці моделювання постапокаліптичних суспільств у романі А. Цаплієнка «Стіна» — українського та російського, що з'являються на геополітичній європейській мапі внаслідок російсько-української війни ХХІ століття. Окреслена мета зумовлює й низку завдань: осмислити жанрову природу роману й особливості художнього конструювання суспільств-антагоністів, що увиразнюються національними ментальністю та історією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попередні дослідження жанру альтернативної історії цілком виправдано вписують його в контекст формули «реальність (минуле або сучасне) — біфуркація (точка неповернення) — альтернативна реальність». У романі А. Цаплієнка «Стіна» категорія «реальності» апелює не до минулого або власне історичного, а до сучасного, адже йдеться про наслідки російсько-української війни, яка відбувається зараз на сході України. Тому «ключовий факт», що запустить процес біфуркації, відсутній і потребує авторського вимислу. Зауважимо, що

автор жодного разу не конкретизує, що йдеться про сучасну війну, але залишає натяки. Наприклад, появу «кротів» він пояснює так: «Ще тоді, коли йшла війна з україни, наш геніальний уряд вирішив зіграти в хитру гру. Відправити війська в чужу країну, але при цьому стверджувати, що жодної війни немає» [4, с. 69].

Письменник вводить у текст дві ключові події: війна закінчилася, на геополітичній мапі світу повстало два суспільства — українське та російське. Перша ключова подія не має конкретної дати, натомість друга відсилає до 2054 року. У романі альтернативна реальність — це не метаморфоза конкретної історії, а спроектоване майбутнє. В одному з інтерв'ю А. Цаплійко стверджує: «Ідея роману “Стіна” почалася з того, що хтось з хлопців на фронті запитав: “А як воно буде? Війна рано чи пізно закінчиться, то що буде за 10 чи 20 років?” <...> Звісно, це питання адресувалось не конкретно мені й не вимагало відповіді взагалі. Це радше були роздуми, запущені в Космос. Але я спроектував їх на себе» [4].

Отже, 2054 рік. Україна — прикордонна зона, що розділяє європейський та азійський світи, але цього разу в цивілізації є стіна — захисна споруда: «Я давно не був біля Стіни. Але я добре запам'ятав, як яскраво світили прожектори на вежах, вихоплюючи променями порушників із баграми та драбинами. Це було багато років тому. Нещасні намагалися перелізти через Стіну, та їх змивали автоматичні водомети, і нещасливі втікачі, піймавши облизня, поверталися назад — животіти в землянках на околицях Таганрога» [4, с. 27].

Саме Стіна відділяє світ укрів і російський простір, де, власне, сама Росія нагадує постапокаліптичну зону, що поділена на сектори, які воюють один з одним. Це Дике поле або токсична земля, заселена агресивними козаками й «кротами», фермерами, а ще скоморохами, які не беруть до рук зброї, але допомагають подолати стреси, депресію та психічні розлади. Автор безапеляційно стверджує: «На землі, отруєній бойовою хімією, кожен воює за себе, усі — проти кожного» [4, с. 15].

Вагомою складовою альтернативної історії є введення в текст історичних осіб і квазідокументів, симулякрів. Цікаво, що А. Цаплійко, формуючи образ цариці Софії Палеолог, дружини московського князя Іван III Великого, і «неопалимого рукопису» (квазідокументу), не намагається створити новий історичний симулякр, а, навпаки, зруйнувати вже реально наявний, який є і був ґрунтом для російської імперської культурної зверхності щодо українців. У тексті роману спорадично натрапляємо на листи цариці, у яких вона братові характеризує «кляте місце» та його населення: «Навколо мене часто-

густо дикий народ, що зав'язнув у гріху та розпусті й не усвідомлює цього, бо недалеко ще відійшов від тварин. <...> Тутешні мешканці називають вулицями стічні канави. <...> Ледве роблячи крок із ганку, ти загрузаєш по коліно в бруд і нечистоти. Узимку ходити вулицями міста набагато легше, бо нечистоти замерзають» [4, с. 31–32]. Але привласнена українська історія та культура дозволили країні боліт перетворитися на імперію або третій Рим: «— Тут не було ніякої історії. Історія була південніше. Але, раз мене заслали в цей ліс, я мала зробити своє життя комфортним. Не було ніякого Третього Риму. Дикунів із лісу треба було поріднити з вихідцями з Риму Другого. А як мені було це зробити? Та дуже просто. Довести, що дикуни походять з півдня. З Києва» [4, с. 245].

Доцільно зауважити, що роман А.Цаплієнка вирізняється наджанровою природою, яка оприявнюється структурою. Перша частина має ознаки антиутопії, у ній змодельовано «гибле» місце або какотопію («У цих краях осінь не любить життя. Тому тепер тут завжди осінь. Вітер, вітер гуляє над пустелею, завиває над похмурими ярами. Невидимим змієм він проповзає між чорними стовбурами спалених дерев і пугає вниз, на дно каньйонів, що розрізали своїми глибокими провалами землю» [4, с. 7]). Друга частина — це утопія, у якій ідеться про українське Ельдорадо («Це місто завжди було нашою головною метою. Центром світобудови. Єрусалимом усіх наших походів. А в місті була ріка. До слова, павутина вулиць давно вже переплетена з цілою мережею річок. Кажуть, колись їх було не менше півсотні. Своїми тонкими жилами-потоками вони допомагали набиратися сил найголовнішій ріці, що неквапливо й плавно відносила мрії прибережних жителів на південь, у теплі краї. Де завжди добре» [4, с. 197]). Третя частина нагадує калейдоскоп з авантюрних пригод, що обрамлені серпанком любовної історії.

У контексті нашого дослідження насамперед видаються важливими дві перші частини, у яких автор формує два опозиційні суспільства, що повстали після закінчення війни. Почнемо з першої частини й антиутопічного світу Дикого Поля. Зауважимо, що дискурс «Дикого Поля» досить потужно представлений у російській історіографії. Для російського історика — це територія степових народів, на фоні яких Росію розуміють як європейський простір. У романі А.Цаплієнка «Стіна» токсичною землею Дикого Поля стає територія Росії.

Із перших сторінок роману автор формує метафору Дикого Поля як спаленої землі або «короваю»: «Немовби велетенський пекар добряче попрацював ножем, зробивши на поверхні короваю незліченні надрізи.

Цей коровай, однак, забули вчасно вийняти з печі — і він трохи пригорів. Підеш до яру — і відразу відчуваєш запах чогось хімічного, паленого» [4, с. 7–8].

Дике Поле — це територія, що об'єднана двома ключовими містами: Ростов і Таганрог, які заселені козаками й «кротами». У Ростові «засіли» козаки: «...Й б'ють зі своєї шайтан-труби. Не підпускають до себе ні злих, як вовки, біженців, ні ситих здорованів у синіх касках, які зазвичай їх супроводжують. Нікого не пускають до себе козаки» [4, с. 9]. У романі ростовські козаки наділені анархічною силою, яка нікого над собою не визнає та схильна до агресивних дій — убивство й знищення всього живого: «А козаки, вони ж ніколи нікого не визнають. І оазис свій ділити ні з ким не хочуть. Тому й випаляють усе живе довкола. Вони, якщо по правді, після того як армія відійшла на північ — найбільші свавільники на всьому Дикому Полі» [4, с. 9–10].

А. Цапленко вдається до складної історичної надбудови, з'єднуючи місто Ростов, історія якого пов'язана з давнім українським історичним контекстом, і козаків, які асоціюються не тільки з українським козацтвом, а й з історичною територією Дикого Поля. Отже, з одного боку, маємо історичне проектування на Ростовське князівство, що спочатку підпорядковувалося київському князю, пізніше було частиною Володимиро-Суздальського князівства, а з 1474 року стало частиною Московського князівства, з іншого — на територію, що мала назву «Campi deserti» (Пустельні поля), а в польській картографії отримує дефініцію «Dzikie Pola» (Дикі поля) й почне асоціюватися з українським прикордонням або «краєм Європи» (цивілізації): «Врешті, із поєднання двох кабінетних топонімів (“дикості” та “мішаності”) формується новий культурно-географічний образ України-пограниччя і в самій Речі Посполитій. Перемістившись зі сторінок учених трактатів у ширший вжиток, він зазнає уточнень та модифікацій за простішою схемою — через наповнення емоційно зрозумілим змістом та прикладами. Найбільшу поживу для цього давало з кінця XVI ст. козацтво, причому характерно, що в репліках про нього можемо зауважити суміщення як реальної інформації, так і допасування до уявлень про “край Європи”» [7, с. 55].

На території Таганрога живуть «кроти». Підкреслимо, що реальна історія міста Таганрога також пов'язана з українським контекстом (воно було частиною Нової Запорізької Січі в складі Османської імперії, пізніше входило до Катеринославської губернії, заселеної переважно українцями). «Кроти» так само, як і козаки, характеризуються надмірною агресивністю й жорстокістю. Поза тим вони мають і свою

специфічну атрибутику — тотальну безграмотність. Розповідаючи історію судилища над скоморохом Буряттом, А.Цаплієнко іронізує: «...Зібрали найкращих представників народу. До їх числа входили Кривий Зуб, відомий у минулому бандит, а тепер сільський староста, Макаронка, дивна особа, яка збирала лободу й варила з неї напій для короточасного забуття, та Капсюль, непередбачуваний, як ручна мавпочка...» [4, с. 24]. Козаки та «кроти» різняться поміж собою, однак їх об'єднує спільна ідеологія, що була наявна в минулому, коли Дике Поле було частиною імперії (російської, цілком зрозуміло). Ця ідеологія базувалася на трьох складових: мова, традиція й ненависть до ворогів. Скоморох Ян усвідомлює, що його народ надто вірив своїм вождям, а виявилось — захищати нічого, бо вороги не попереду, а за спиною: «Коли слово вимкнули, то і традиції, і вороги десь зникли. Випарувалися, наче й не було. Залишилася тільки ненависть. Може, це вона нас і скріплювала...» [4, с. 33–34].

Цікаво, що саме історія представника «спаленої землі» стає осердям роману. Щоправда, Ян не належить ні до козаків, ні до «кrotів», а до особливої касти скоморохів, які тримають на війні нейтралітет. Це освічені люди, які мандрують Диким Полем, здійснюючи специфічні ритуали, базовими для яких є код або Слово. Дізнаємося, що Ян цінує книжки й називає їх скарбами (томик Пушкіна, видання «Одіссеї», російськомовний «Кобзар» з авторськими ілюстраціями), він критично мислить й усвідомлює, що в якийсь момент у його країні щось відбулося, а більшість цього не зрозуміла («Як же ми це прогавили?»), тому, осмислюючи перемогу укрів у війні, він із гіркотою констатує: «Укри не надто напружувалися. Вони виявилися не такими кровожерливими. Говорили схожою мовою, легко переходячи на нашу. Вони просто чекали. <...> Вони перемогли» [4, с. 34]. Окрім того, скоморох Ян — носій таємниці, яка прихована навіть від нього самого, бо одночасно і належать йому, і ні: він має медальйон із грецькою літерою «омега», але не знає, що той символізує, а також історичний документ, який намагається зберегти, і не усвідомлює його значимості. Саме розгадування цієї подвійної загадки й стане лейтмотивом роману, а сам Ян пройде шлях болючої переоцінки цінностей, потрапивши за Стіну до укрів.

У другій частині роману опиняємося в місті за Стіною. А.Цаплієнко моделює українське Ельдорадо як простір цивілізації, що антагоністичний до Дикого Поля («Кожен день у цій країні справді був добрим»). Важливо, що знову йдеться про землю, але «випаленій землі» російського простору протиставляється зелений ландшафт

українського Поля: «... Це був не гнильний відтінок цвілі, до якого ми давно звикли, а яскраво-зелений колір життя. Радісний, насичений. Поле. Луг. Трава» [4, с. 199]. Пізнаючи Україну, скоморох Ян повсякчас порівнює її з Диким Полем. Спочатку порівняння не виходять за межі фізичного світу: чисті українські шибки та брудні шибки ростовських вікон; повновидість Наталочки й нездорова пухкість ростовських жінок. Згодом різниця починає усвідомлюватися як іманентні національні відмінності між украни й ростовсько-таганрозькими (російськими) дикунами: «Тут люди схожі на старі книги. Я пам'ятаю це неймовірне відчуття, коли береш у руки книгу і, перегортаючи аркуш за аркушем, наче проходиш крізь відчинені двері в зовсім інший світ» [4, с. 212]. І далі: «Ця нова для мене земля під назвою Україна відрізняється від Дикого Поля не монорейковими потягами та об'ємним телебаченням, а природною, наче вродженою властивістю: тут одні відповідають за інших» [4, с. 294].

Ян не тільки з подивом відкриває, що укри не кровожерливі монстри, а пізніше констатує, що монстрами є ті, хто знаходяться по той бік Стіни, цивілізованого світу: «Чужа мрія. Як крихка ваза. Будь-який мешканець Дикого Поля розбив би її одним рухом. Неодмінно розбив би. Розтоптав. А розтоптавши, забув. І пішов би далі своєю плутаною дорогою дикуна» [4, с. 203]. Це відкриття є ще й самовикриттям, адже Ян — також частина того монструозного світу. Парадоксально, що, пізнаючи світоустрій укрів, він губиться в амбівалентних почуваннях: з одного боку, Яну хочеться, щоб так само жив і його народ, з іншого — він чітко усвідомлює, що його народ прийде й усе зруйнує. Тому, коли Ян дізнається, що росіяни, віднайшовши ядерну зброю, планують відновити імперію й знищити своїх довічних опонентів укрів, вирішує їх зупинити: «— Ми — як пухлина. Ми розповзаємося в різні боки, захоплюючи простір і руйнуючи його. Нас треба блокувати. Не пускати до нормальних людей. Бо ми знищимо їх — як хворі клітини знищують здорові. Їх блокують, щоб вони не змішувалися. Ось і нас треба зупинити» [4, с. 315].

Українська територія, що закрита від Дикого Поля Стіною, однак має з нею спільний маркер для «друзів на Заході», — це прикордонна зона, адже як Дике Поле межує з «країною боліт» Московією, так Україна межує з диким російським світом Ростова й Таганрога. А. Цапленко свідомо чи ні, але торкається визначального для формування імперської ідеології розуміння української землі як власного прикордоння. У монографії «В обіймах імперії: Російська й українська літератури новітньої доби» М. Шкандрій осмислює феномен

прикордоння не тільки в контексті російської імперської ідеології, а й польської: «Прикордоння якраз і було одним із фундаментальних тропів. Як прикордонна територія, Україна посідала чільне місце і в польській літературі, яка теж протягом тривалого часу дотримувалася імперської структури орієнтирів і претендувала на історію та культуру України як на свою власність» [5, с. 28]. До речі, у романі новий правитель Московії, пояснюючи війну з Україною, використовує саме аргументи про українську територію як про прикордонну, свою зону: «Але, погодьтеся, у нас були підстави для нападу, оскільки ми усвідомлювали, що Україна для нас — це все одно, що... ну, скажімо, Шотландія — для Англії, Ельзас — для Франції. Отже, у нас були підстави для нападу. Знаєте, Україна ж сотні років була м'якою підчеревиною імперії» [4, с. 354].

Цілком зрозуміло, що про імперські візії щодо України з боку західноєвропейського світу в романі не йдеться, проте А. Цаплієнко підкреслює наскрізну ідею політики Західної Європи — політики невтручання, коли українці мають упоратися самостійно з азійською загрозою: «— Наші друзі не думають про цю загрозу. Вони занадто впевнені в своїх миротворчих силах. До того ж слід бути чесними перед собою... Вони сподіваються, що ми самі впораємося» [4, с. 283].

Насамкінець варто зауважити й декілька слів про Московію, що фігурує в третій частині роману. Вона концептуально вкладається в рамки ідеології Дикого Поля, хоч і розмежована з ним. Московський світ наділений схожою атрибутикою. Насамперед історично це країна боліт: «Москва походить від слова *моква* або ж *мокша*. На давньому діалекті це означає *болото*» [4, с. 340], а ще такий самий постапокаліптичний простір із зруйнованими будинками, укритими товстим шаром сажі, кам'яними берегами, що замінили каналізацію, давніми храмами «з потрісканою позолотою бань», москвичами-тінями. Символічно, що автор у Кремлі розташовує колонію прокажених, називаючи російську імперську цитадель місцем небезпечним і нещасливим: «З певного часу правителі Московії вважали фортецю з червоної цегли небезпечним і нещасливим місцем, де життя правителя може бути перерване несподівано. Іноді — розстрільною командою, іноді — зашморгом. Тому правителі перестали селитися в Кремлі. А щоб місце не пустувало, за Кремлівську стіну загнали тих, на кому так чи інакше вже лежала печать приреченості. Адже проказа — це повільна безжална смерть» [4, с. 454]. А. Цаплієнко в парадигмі антогоністичного біному «Україна — Росія» залишає за Московією функцію імперського центру, де зосереджено структури влади (новий

диктатор — «збирач земель Дикого Поля») й де зароджується нова імперська ідея поневолення українського простору за Стіною.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Сучасна українська література демонструє потужну тенденцію реляції історії та художнього слова. Маємо низку як історичних романів, у яких осмислено здалеку або заблизько українську історію, а також творів, що пропонують альтернативну версію розвитку історичних подій. Роман А. Цаплієнка «Стіна» має наджанрову природу, поєднуючи в собі ознаки альтернативної історії (щоправда, ідеться про історичне прогнозування, а не про альтернативність минулого), антиутопії, утопії. У статті зосереджено увагу на особливостях моделювання двох постапокаліптичних суспільств — українського й російського, перше з яких наділено «райською» атрибутикою, друге — позначене метафорою «спаленої землі». Актуалізація в українському літературознавстві, з одного боку, жанрової (масової) української літератури, з іншого — творчості А. Цаплієнка видається продуктивною, що й зумовлює перспективу наступних досліджень.

Література

1. Анкерсмит Ф. Р. История и тропология: взлет и падение метафоры / пер. с англ. М. Кукарцева, Е. Коломоец, В. Катаева. Москва : Прогресс-Традиция, 2003. 496 с.
2. Колесник Г. Модифікації жанру біографії у творчості Пітера Акройда : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 2008. 250 с.
3. Філоненко С. Стіна і рів з крокодилами. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/08/16/093941.html> (дата звернення: 13.09.2021).
4. Цаплієнко А. Стіна : роман. Львів : Вид-во Старого Лева, 2018. 576 с.
5. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби. К. : Факт, 2004. 496 с.
6. «Що буде, коли закінчиться війна...». URL: <http://bukvoid.com.ua/events/presentation/2018/05/15/172616.html> (дата звернення: 13.09.2021).
7. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI — початку XVIII століття. Київ : Laurus, 2012. 472 с.

8. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction. Taylor & Francis e-Library, 2004. 268 p.

References

1. Ankersmyt F. R. Ystoryia y tropolohyia: vzlet y padenye metaforы / per. s anhl. M. Kukartseva, E. Kolomoets, V. Kataeva. Moskva : Prohress-Tradytsyia, 2003. 496 s.
2. Kolesnyk H. Modyfikatsii zhanru biohrafii u tvorchosti Pitera Akroida : dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.04. Kyiv, 2008. 250 s.
3. Filonenko S. Stina i riv z krokodylamy. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/08/16/093941.html> (data zvernennia: 13.09.2021).
4. Tsapliienko A. Stina : roman. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 2018. 576 s.
5. Shkandrii M. V obiiimakh imperii: Rosiiska i ukrainska literatury novitnoi doby. K. : Fakt, 2004. 496 s.
6. "Shcho bude, koly zakinchytsia viina...". URL: <http://bukvoid.com.ua/events/pesentation/2018/05/15/172616.html> (data zvernennia: 13.09.2021).
7. Yakovenko N. Dzerkala identychnosti. Doslidzhennia z istorii uiavlenta idei v Ukraini XVI – pochatku XVIII stolittia. Kyiv : Laurus, 2012. 472 s.
8. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction. Taylor & Francis e-Library, 2004. 268 p.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2021 р.

Прийнята до друку 12.11.2021 р.

Юрчук Олена

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української та зарубіжної літератур
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Житомирський державний університет імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008, Україна

Yurchuk Olena

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian and World Literatures
Zhytomyr Ivan Franko State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2028-9211>

e-mail: ecenin@ukr.net

Чаплінська Оксана

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та політології
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Житомирський державний університет імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008, Україна

Chaplinska Oksana

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy and Political Studies
Zhytomyr Ivan Franko State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9702-6906>

e-mail: chaplinskay@ukr.net